

ДЗЯРЖАЎНАЯ ПАЛІТЫКА РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ У СФЕРЫ ЗАХАВАННЯ ГІСТАРЫЧНАЙ ПАМЯЦІ АБ ВЯЛІКАЙ АЙЧЫННАЙ ВАЙНЕ

Гістарычная памяць аб Вялікай Айчыннай вайне з’яўляецца важнай часткай калектыўнай памяці беларускага грамадства. Гэта прызнавалася ў часы існавання СССР і застаецца непарушным фактам у сучаснай суверэннай Рэспубліцы Беларусь. Праблема важная і актуальная, паколькі на мяжы 1980–1990-х гг. з прычыны распаду «сацыялістычнай сістэмы» і Савецкага Саюза падвергліся пераацэнкам многія падзеі ў тым ліку – Другая Сусветная і Вялікая Айчынная вайна. У некаторых навуковых даследаваннях, якія з’явіліся у канцы ХХ – пачатку ХХІ ст., прадпрымаліся спробы карэннай змены ацэнак падзей Вялікай Айчыннай вайны. Многія гісторыкі палічылі падобныя дзеянні неабгрунтаванымі і расцанілі як спробу новага кан’юнктурнага перапісвання гісторыі вайны. Гістарычны вобраз Вялікай Айчыннай вайны, подзвіг беларускага народа з’яўляюцца важным элементам нацыянальнай самасвядомасці [3].

Памяць аб падзеях ваенных гадоў увасоблена ў літаратуры, кінематографе, музычных творах, выяўленчым мастацтве, музеях і тэматычных экспазіцыях. Імёны герояў Вялікай Айчыннай вайны носяць вуліцы і плошчы, установы,

прадпрыемствы, арганізацыі, навучальныя установы, вайсковыя часткі. Асноўнай формай матэрыяльнага ўвасаблення памяці аб Вялікай Айчыннай вайне з'яўляюцца помнікі і манументы.

Праца па мемарыялізацыі трагічных і гераічных старонак Вялікай Айчыннай вайны пачалася яшчэ ў гады вайны. У снежні 1941 г. пры Акадэміі навук СССР была створана камісія, якая ажыццяўляла збор матэрыялаў па гісторыі Вялікай Айчыннай вайны. Падобная камісія з'явілася і ў БССР. Яна была створана рашэннем ЦК КП(б)Б ад 2 чэрвеня 1942 г. (старшыня – Ц.С. Гарбуноў). Камісія пачала збіраць матэрыялы і падрыхтавала выставу «Беларусія жыве, Беларусія змагаецца, Беларусія была і будзе савецкай». Выстава працавала ў перыяд з лістапада 1942 г. да жніўня 1944 г. у памяшканні Дзяржаўнага гістарычнага музея ў Маскве [4, с. 321]. Матэрыялы, сабраныя камісіяй за гады вайны, склалі аснову калекцыі музея гісторыі Вялікай Айчыннай вайны, створанага па рашэнні ЦК КП(б)Б. Афіцыйнае яго адкрыццё адбылося 22 кастрычніка 1944 г. [4, с. 325]. Музей першапачаткова знаходзіўся ў будынку Дома прафсаюзаў на плошчы Свабоды, а ў 1966 г. размясціўся ў новым будынку па Ленінскім праспекце, 25 (цяпер пр. Незалежнасці) [4, с. 327]. 2 ліпеня 2014 г. урачыста быў адчынены новы будынак музея на праспекце Пераможцаў.

Важным накірункам дзяржаўнай палітыкі быў ўлік воінскіх пахаванняў, праца па ўстанаўленні лёсу загінуўшых удзельнікаў вайны. Яшчэ 15 сакавіка 1941 г. Народны камісар абароны СССР С.К. Цімашэнка падпісаў загад № 138, які абвясчаў «Палажэнне аб персанальным уліку страт і пахаванні загінуўшага асабістага складу Чырвонай Арміі ў ваенны час». Гэты дакумент абавязваў забяспечыць войскі медальёнамі і ўкладнымі лісткамі, а штабы ваенных акруг – бланкамі паведамленняў і формаў імянных спісаў. У прынятым «Палажэнні» выразна вызначалася сістэма ўліку страт на франтах, парадак пахавання загінуўшых, а таксама правілы інфармавання насельніцтва краіны аб лёсе сваякоў – вайскоўцаў, якія знаходзіліся ў дзеючай арміі [1, с. 423–424].

Праца па ўвекавечванні загінуўшых воінаў і мірных жыхароў знаходзілася ў поле зроку дзяржаўных органаў і грамадскіх арганізацый. 3 ліпеня 1944 г. з'явілася пастанова ЦК КП(б)Б «Аб пахаванні загінуўшых у барацьбе з нямецкімі захопнікамі байцоў і афіцэраў Чырвонай Арміі». Гэты дакумент абавязваў партыйныя і савецкія арганізацыі неадкладна праверыць усе месцы баёў, якія праходзілі на тэрыторыі Беларусі. Выяўленыя непахаваныя рэшткі воінаў Чырвонай Арміі патрабавалася пахаваць, ажыццявіць устаноўку помнікаў. У дадатак да прынятага дакумента СНК БССР і ЦК КП(б)Б 6 ліпеня 1944 г. прымаюць сумесную спецыяльную пастанову «Аб захаванні і доглядзе за месцамі пахавання воінаў Чырвонай Арміі і партызан, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну і пахаваных на тэрыторыі БССР» [1, с. 424].

Важным напрамкам дзяржаўнай палітыкі з'явілася праца па ўзвядзенні помнікаў. У залежнасці ад аб'екта мемарыялізацыі сфармаваліся наступныя групы мемарыяльных знакаў: помнікі ахвярам фашызму; помнікі загінуўшым воінам і партызанам; помнікі на месцах бітваў і гераічных падзей; помнікі ў гонар барацьбы беларускага народа ў тыле ворага; помнікі-сімвалы землякам, якія загінулі за межамі Беларусі. Найбольш актыўна праца па ўзвядзенні помнікаў вайны, пошуку герояў і ўсталяванні імёнаў загінуўшых праводзілася ў БССР у 1960 – 1980-х гг. Усяго ў 1941–1990 гг. узведзена 8808 помнікаў, прысвечаных падзеям Вялікай Айчыннай вайны, у той ліку: 3532 – загінуўшым вайскоўцам Чырвонай Арміі, 2255 – загінуўшым удзельнікам руху Супраціўлення, 1378 – ахвярам фашысцкага генацыду [6, с. 105].

У БССР актыўны ўдзел у захаванні і ўвекавечанні памяці аб вайне прымалі грамадскія арганізацыі і грамадзяне. Беларускае добраахвотнае таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры, Беларускі Рэспубліканскі савет прафсаюзаў, ветэраны, камсамольскія і піянерскія арганізацыі прымалі ўдзел у вывучэнні, выяўленні, уліку воінскіх помнікаў, збудаванні абеліскаў, мемарыяльных дошак, закладцы мемарыяльных сквераў, алей, паркаў, стварэнні школьных музеяў, куткоў, ваенна-патрыятычных клубаў, арганізацыі шэфскай працы над помнікамі, добраўпарадкаванні месцаў пахаванняў загінуўшых у гады вайны, пошукава-даследчай дзейнасці. Яна з'яўлялася важнай часткай выхаваўчай працы сярод моладзі БССР. У рамках гераіка-патрыятычнага выхавання ажыццяўляліся паходы па месцах баявой славы савецкага народа, пошукавыя акцыі «Абавязак», «Цытадэль мужнасці», «Вызваленне», «Перамога», эстафета патрыятычных спраў і інш.

У сучаснай Рэспубліцы Беларусь працягваецца праца па ўвекавечванні памяці, захаванні і папулярызацыі вайсковых мемарыялаў, узвядзенні новых помнікаў. Гэтым пытанням на дзяржаўным узроўні надаецца асабліва ўвага. Помнікі спрыяюць фарміраванню нацыянальнага гонару, патрыятызму і нацыянальнай самасвядомасці беларусаў. Праца па вывучэнні і ўвекавечванні памяці абаронцаў Айчыны і ахвяр вайны з'яўляецца часткай дзяржаўнай палітыкі. Новым напрамкам стаў ўлік воінскіх пахаванняў ваеннапалонных, а таксама ўстанаўленне лёсаў суайчыннікаў, загінуўшых у гады вайны на тэрыторыі замежных дзяржаў. Арганізуе і каардынуе пошукавую працу ўпраўленне па ўшанаванні памяці абаронцаў Айчыны і ахвяр войнаў Узброеных Сіл Рэспублікі Беларусь. Створаны банк дадзеных «Кніга Памяці. Воінскія пахаванні». Тут змяшчаецца інфармацыя аб 6242 пахаваннях.

Важным напрамкам мемарыялізацыі падзей Вялікай Айчыннай вайны ў Рэспубліцы Беларусь з'яўляецца дзейнасць па ўзвядзенні і захаванні помнікаў. Пасля распаду СССР у многіх краінах паўстала пытанне аб пераносе воінскіх мемарыялаў, некаторыя з іх ператварыліся ў аб'екты палітычных правакацый.

У Беларусі, дзе ў гады вайны загінуў кожны трэці яе жыхар, падобныя негатыўныя працэсы недапушчальныя. Ажыццяўляецца рэканструкцыя і рэстаўрацыя мемарыяльных аб'ектаў, збудаваных у савецкі перыяд. Так, былі выкананы рэстаўрацыя і добраўпарадкаванне мемарыяльнага комплексу «Брэсцкая крэпасць-герой», Курган Славы ў Мінску, «Буйніцкае поле» ў Магілёўскай раёне, «Прарыў» ва Ушацкім раёне Віцебскай вобласці, «Урочышча Гай» у г. Баранавічы, манумента ў гонар Маці-патрыёткі ў г. Жодзіна, Плошчы Перамогі ў г. Віцебск, Мінск і інш. У 2000-х гг. былі пабудаваныя: Мемарыяльны ансамбль воінам-пагранічнікам у Гродна, гісторыка-культурны комплекс «Лінія Сталіна», мемарыял у вёсцы Чырвоны Бераг, мемарыяльны комплекс «Трасцянец» і інш. Характэрнымі рысамі сучаснага перыяду збудаванні манументаў з'яўляюцца: зрушэнне акцэнтаў у бок рэпрэзентацыі вайны як трагедыі народа, асобна ўзятага чалавека; захаванне памяці аб першых, трагічных днях вайны; дазвол праблемы ўвекавечання памяці ваеннапалонных; мемарыялізацыя Халакоста; распаўсюджванне новых формаў рэпрэзентацыі памяці, такіх як храмы-помнікі Вялікай Айчыннай вайны [6, с. 107].

Неабходнасць захавання памяці аб падзеях Вялікай Айчыннай вайны і подзвіга беларускага народа замацавана на заканадаўчым узроўні. 5 студзеня 2022 г. з'явіўся Закон «Аб генацыдзе беларускага народа». Ён прыняты ў мэтах захавання памяці аб савецкіх грамадзянах, якія загінулі ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Закон прадугледжвае юрыдычнае прызнанне генацыду беларускага народа, здзейсненага нямецка-фашысцкімі захопнікамі і іх памагатымі. У адпаведнасці з дакументам устанаўліваецца крымінальная адказнасць за яго публічнае адмаўленне [5]. У адпаведнасці з 15 артыкулам Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь 1994 года (са змяненнямі і дапаўненнямі, прынятымі на рэспубліканскіх рэферэндумах 24 лістапада 1996 г., 17 кастрычніка 2004 г. і 27 лютага 2022 г.), дзяржава забяспечвае захаванне гістарычнай праўды і памяці аб гераічным подзвігу беларускага народа ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Артыкул 54 захаванне гістарычнай памяці адносіць да ліку абавязкаў грамадзян Беларусі [2].

Такім чынам, памяць аб вайне – гэта захаванне памяці аб подзвігу народа, які ўнёс важны ўклад у перамогу над фашызмам, гэта напамін аб нашым гераічным мінулым. Менавіта на вайне ён праявіўся найбольш яркава – у масавым гераізме народа, ва ўкладзе грамадзян нашай краіны у справу Перамогі.

Спіс крыніц

1. Вклад белорусского народа в Победу в Великой Отечественной войне / А.°М. Литвин [и др.] ; редкол.: А. А. Коваленя (гл. ред.). – Минск : Беларуская навука, 2015. – 495 с.

2. Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь 1994 года (са змяненнямі і дапаўненнямі, прынятымі на рэспубліканскіх рэферэндумах 24 лістапада 1996 г., 17 кастрычніка 2004 г. і 27 лютага 2022 г.). – Мінск : Выдавецкі дом «Звязда», 2022. – 62 с.

3. Лашук, И. В. Социальный компонент исторической памяти о Великой Отечественной войне в общественном сознании жителей Беларуси: поколенческие различия / И. В. Лашук // Социологический альманах. – 2015. – Вып. 6. – С. 210–220.

4. Освобождение Беларуси, 1943–1944 / В. В. Абатуров [и др.]. – Минск : Беларуская навука, 2014. – 942 с.

5. О геноциде белорусского народа : Закон Республики Беларусь, 5 января 2022 г., № 146-З [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://pravo.by/document/?guid=12551&p0=Н12200146&p1=1&p5=0>. – Дата доступа: 05.06.2022.

6. Савчук, Т. П. Увековечение событий Великой Отечественной войны в Беларуси : монография / Т. П. Савчук ; Учреждение образования «Брестский гос. ун-т им. А. С. Пушкина». – Брест : БрГУ им. А. С. Пушкина, 2013. – 168 с.